

Яноўскі, А.А. Беларускі перыяд жыцця і дзейнасці У. І. Пічэты (аб увядзенні ў навуковы ўжытак звестак з яго «крымінальнай справы») / А.А. Яноўскі // Працы гістарычнага факультэта : навук. зб. Вып. 1 / рэдкал. : У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. — Мінск : БДУ, 2006. — С. 209–213.

А. А. ЯНОЎСКИ

БЕЛАРУСКІ ПЕРЫЯД ЖЫЦЦЯ І ДЗЕЙНАСЦІ У. І. ПІЧЭТЫ

**(аб увядзенні ў навуковы ўжытак звестак
з яго «крымінальнай справы»)**

З лета 1921 г. па восень 1929 г. рэктарам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта быў выдатны расійскі гісторык Уладзімір Іванавіч Пічэта. Ён быў першым рэктарам першага беларускага ўніверсітэта XX стагоддзя. Ён стаў стваральнікам гэтага ўніверсітэта, бо змог пераадолець незлічоную колькасць аб'ектыўных і суб'ектыўных перашкод, каб з «нуля» пачала сваю дзейнасць тая навучальная ўстанова, якая ўсёй сваёй сутнасцю была прызначана фарміраваць новы цывілізацыйны ўзровень не толькі беларускай адукацыі, навукі і культуры, але і новы склад мыслення амаль усёй нацыі, садзейнічаць развіццю новых грамадскіх адносін, як і спрыяць дзейнасці эканомікі і палітычных інстытутаў улады. Зразумела, што ва ўмовах рэвалюцыйнага ператрасу ўніверсітэт у гэтым сэнсе набываў, хаця і не адразу, але няўхільна, рысы і характарыстыкі не толькі адпаведныя свайму гістарычнаму прызначэнню, але і тыя, якіх патрабавала ад яго, якія навязвала і ўкараняла ва ўсіх сферах ўніверсітэцкага жыцця савецка-бальшавіцкая ўлада.

Адной з самых актыўных дзеючых фігур гэтага працэсу быў Уладзімір Іванавіч. Яму як рэктару прыходзілася вытрымліваць удары таго супярэчлівага часу, што наносілі з усіх бакоў улады рознага ўзроўню (ад цэнтральных маскоўскіх да мясцовых гарадскіх), вытрымліваць крытыку і дробныя папрокі ад сваіх калег-прафесараў і простых выкладчыкаў, ад найбольш палітычна заангажыраваных студэнтаў, ад розных груп беларускай інтэлігенцыі, якія забыталіся ў сваіх нацыянальных і нацыяналістычных спрэчках і памкненнях, ад заўзятых, але недалёкіх розумам і маральнасцю ўсялякіх «ніспровергателей авторитетов» і г. д. І яму патрэбна было не лавіраваць

паміж усімі думкамі, прапановамі, патрабаваннямі, якія часцей за ўсё былі дыяметральна процілеглымі, а кіравацца той лініі дзейнасці, якая адзіная магла прывесці да вырашэння стратэгічнай задачы — стварэння ў Беларусі сапраўднага, з усімі неабходнымі састаўляючымі класічнага ўніверсітэта. І ён мужна трымаўся гэтай лініі, якая адпавядала яго навуковым і грамадскім прынцыпам. Між тым У. І. Пічэта не мог не стаць аб'ектам усялякага роду нападкаў з боку як прынцыповых праціўнікаў, так і з боку дылетантаў, а часам прайдзісветаў і кар'ерыстаў. Апошнія ў рэшце рэшт у 1929 г. дабіліся адстаўкі Уладзіміра Іванавіча з пасады рэктара. Адстаўка ў хуткім часе была даведзена да «лагічнага» па мерках таго жыцця завяршэння — у верасні 1930 г. былога рэктара БДУ органы АДПУ пасадзілі за кратамі і пад прымусам сталі «выбіваць» з яго неабходныя для далейшай апрацоўкі беларускай інтэлігенцыі паказанні. Да гонару У. І. Пічэты, ён не зламаўся, не стаў даваць тыя звесткі, якія маглі нашкодзіць яго былым калегам-папличнікам, а нават і яго нядобразычліўцам.

Раней [3] аўтар артыкула ўжо некалькі разоў спасылаўся на асобныя дадзеныя, якія знаходзяцца ў заведзеным органамі АДПУ у 1930 г. «Архивном уголовном деле № П-65245 на гражданина Пичету Владимира Ивановича» [2]. Ёсць у ім некалькі дзесяткаў старонак друкаванага і рукапіснага (рукой самога У. І. Пічэты) тэксту, дзе падаецца надзвычай цікавы аналіз ўніверсітэцкага жыцця ў кантэксце грамадска-палітычнай сітуацыі 20-х гг. у Беларусі, дзе шырока, а дзе некалькімі словамі характарызуюцца найбольш вядомыя беларускія палітыкі, навукоўцы і выкладчыкі БДУ, грамадскія дзеячы і дзеячы культуры Беларусі. Сярод іх: Я. Ф. Карскі, М. В. Доўнар-Запольскі, С. М. Некрашэвіч, М. Я. Фрумкіна, Я. Ю. Лёсік, М. М. Пятуховіч, У. М. Ігнатоўскі, Я. Я. Кіпель, А. В. Баліцкі, І. І. Цвікевіч, М. В. Азбукін, А. А. Смоліч, В. Ю. Ластоўскі, А. Р. Чарвякоў, Я. К. Успенскі, В. Д. Дружыц, М. І. Каспяровіч, І. І. Краскоўскі, Янка Купала, Якуб Колас, Алесь Дудар, А. Ф. Адамовіч, А. І. Крыніцкі, Дз. Ф. Прышчэпаў, М. І. Гарэцкі, У. М. Пракулевіч, Л. І. Заяц, М. М. Волк-Левановіч, І. А. Сербай, П. В. Трамповіч, З. Х. Жылуновіч, А. М. Ляўданскі, М. М. Галадзед, І. А. Віткоўскі, А. М. Вазнясенскі, Я. І. Васілевіч, В. Г. Кнорын, С. Я. Вальфсон, Б. А. Тарашкевіч, А. К. Галавінскі, К. Б. Езавітаў і некаторыя іншыя.

Як можна зразумець, перад арыштаваным рэктарам следчымі была пастаўлена задача даць вычарпальную інфармацыю аб яго дзейнасці як ва ўніверсітэце, так і ўвогуле ў беларускі перыяд жыцця. Умоўна запісы Уладзіміра Іванавіча (а яны зроблены на папяровых аркушах чорным чарнілам вядомым

найбольш аб'ёмная, утрымлівае дастаткова падрабязны аналіз пражытага і перажытага [2, с. 119—139]. Зняволены гісторык, як сапраўдны навуковец, сістэмна распавядае аб стварэнні БДУ, хто і якім чынам гэтаму садзейнічаў, а хто, можа і наўмысна, перашкаджаў. Гэты расказ натуральна ўключаны ў аналіз усёй грамадска-палітычнай сітуацыі 20-х гг. у Беларусі, бо ўніверсітэт з'яўляўся нібы тым цэнтральным асяроддзем, дзе выпрацоўвалася і правяралася лінія нацыянальнага адраджэння. А яна, як вядома і як пра гэта падаецца Уладзімірам Іванавічам, была зусім не адзіная, прадстаўлялася і адпаведна рознымі шляхамі ўкаранялася ў канкрэтныя справы і дзейнасці і ва ўсведамленні насельніцтва, з аднаго боку, уладамі, а з другога — некаторымі беларускімі нацыянальна-дэмакратычнымі плынямі. Увесь аналіз у гэтай частцы падзелены аўтарам запісаў на характэрныя сэнсавыя раздзелы, якія нават сваімі назвамі даюць магчымасць зразумець логіку разважанняў (тэкст выкананы на рускай мове). Ёсць неабходнасць прывесці іх поўнацю:

«Мое первое знакомство с белорусскими деятелями», «Моя поездка в Минск в конце декабря 1920 г.», «Академик Карский и Довнар-Запольский об университете», «Брошюра Довнар-Запольского», «Университет и национал-демократы», «Институт белорусской культуры», «Открытие университета», «Борьба в университете», «Выступление Лесика. 30/X—1922 г.», «Возвращение на родину», «Попытка закрепления на культурном фронте», «Национал-демократы объединились вокруг Довнар-Запольского», «Белоруссизация университета» «Национал-демократы завоевывают провинции», «Объединение западных и восточных национал-демократов», «Мой юбилей», «Юбилей университета», «Приезд Ластовского», «История с моей книгой», «Дело Громады», «Академия наук», «Сельско-хоз. Институт имени Ленина», «Итоги национал-демократизма к 1929 г.», «Фракции среди нац. демократов», «История с доцентом Волком», «Польмя», «Отдельные члены контрреволюц. Организации», «Несколько замечаний о самом себе», «Начало развала нац. демократизма».

Даволі падрабязны аналіз завяршаецца кароткімі высновамі (у тэксце гэта «Итоги»), якія хацелася б у некаторай частцы працытаваць:

«Чем объясняется развитие нац. демократизма в Белоруссии? Многими причинами. Сложным национальным составом Белоруссии. Вообще — национальной политикой; необходимость — ликвидировать разные реакционные белорусские правительства, необходимо поддерживать настроение трудящихся масс западной Белоруссии на стороне Советского Союза, Польско-Белорусскими отношениями. Необходимо отметить полное отсутствие в Белоруссии годных для работы, что сразу выдвинуло на первый план Белорусских деятелей, желавших захватить почти все командные высоты и

материального почетного характера. Появление новой молодежи, более образованной, связанной с Октябрьской революцией, было ударом по нац. демократам. Только небольшая часть последней могла пойти навстречу нац. демократам... Начавшееся бегство в Россию свидетельствовало о кризисе внутри нац. демократов, о безнадежности их положения, об отсутствии поддержки в массах...» [2, с. 135—136].

Гэты аналіз Уладзімір Іванавіч, хаця і ўзрушаны раптоўным арыштам, напісаў, як можна зразумець, у дастаткова спакойнай абстаноўцы, калі следчыя самі не вельмі ведалі, чаго ім патрэбна дабіцца ад універсітэцкага прафесара, якому інкрымінавалі ўдзел у змове агульнасаюзнага маштабу. Таму на першых парах заданне яму было дадзена простае — напісаць аб пытаннях, якія ў большай ступені тычыліся, так сказаць, беларускай праблематыкі. І менш чым за два тыдні гэтыя запісы былі зроблены. У іх адчуваецца спроба Уладзіміра Іванавіча выказаць свой асабісты погляд на сучасныя яму падзеі і працэсы, быць максімальна аб'ектыўным і непрадузятым. Таму гэтыя сведчанні і ацэнкі маюць найбольшую навуковую значнасць.

Затым пачаўся неверагодны ціск з боку следства. «Справа Платонава», ці «Акадэмічная справа 1929—1931 гг.» [1] была раскручана так, што не заставалася месца для аб'ектыўнасці і разважлівасці тых, хто быў падвешаны карнай машынай паміж жыццём і смерцю. А ад кожнага выказанага ці зафіксаванага на паперы слова залежаў асабісты лёс і, што асабліва прыкра, залежаў лёс сваякоў і блізкіх. Вось чаму ўмоўную другую частку запісаў У. І. Пічэты [2, с. 186—212] неабходна ўспрымаць вельмі стрымана, бо яна была выканана падчас асабліва жорсткага ўздзеяння на арыштаванага, па сутнасці пад дыктоўку следчых, якія не абцяжарвалі сябе неабходнасцю дакапацца да сутнасці такіх гучных на той час ярлыкоў-абвінавачванняў, як «нацдэм», «ввялікадзяржаўны шавініст» і інш. Для іх важна было, каб гэтая тэрміналогія гучала, была ў справе, каб на яе падставе можна было абвінаваціць арыштаванага і далажыць аб гэтым «наверх». Таму не дзіўна, што гэтыя два ўзаемавыключальныя ярлыкі навешваліся на аднаго і таго ж, нават калі абвінавачаны, як і яго каты, сам не вельмі разбіраўся ў сутнасці і адрозненнях гэтых «праяў антысаветызму».

Зразумела, Уладзімір Іванавіч добра ведаў, аб чым пісаў, ведаў і пра мэты, якімі кіраваліся ўлады, распачаўшы шалёны наступ на беларускую інтэлігенцыю. Ён разумеў і адчуў на сваім уласным вопыце, якім

чынам карныя службы выконвалі задачу калі не знішчыць інтэлігенцыю фізічна, то зламаць яе маральна, запалохаць, пасеяць зерне падазронасці сярод былых папличнікаў, вынішчыць у душах і дзеяннях усялякія памкненні да свабоды поглядаў і думак, да спроб нават альтэрнатыўных прапаноў таму, што рабілі

ўлады. Уладзімір Іванавіч не паддаўся ціску, быў стрыманым у сваіх ацэнках, нікога не здаў і нікому не прынёс шкоды. А тое, што ён прадставіў у сваіх турэмных запісах, у значнай ступені зыходзіла ад яго бачання шляхоў беларускага адраджэння ў межах савецкага будаўніцтва. Дзе тут знайсіці падзел паміж уласным светапоглядам, навуковымі ведамі грамадазнаўца, гісторыка, з аднаго боку, і тым, што было ўспрынята ад афіцыйных партыйна-савецкіх крыніц былым рэктарам, былым членам ЦВК БССР, з другога, — цяжка вызначыць. Тым больш, беручы да ўвагі час «крутога пералому», калі зразумець, што адбываецца, які ў гэтым сэнс і якіх прынцыпаў трэба трымацца, не мог нават вытанчаны інтэлектуал, вопытны навуковец, выпрабаваны кіраўнік савецкай вышэйшай школы, якім быў Уладзімір Іванавіч Пічэта. Чалавек, адданы і беларускай гісторыі, і новай Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. «Академическое дело. 1929—1931 гг.»: в 3 т. СПб., 1993—1998; *Брачев, В. С.* «Дело историков» 1929—1931 гг. / В. С. Брачев. СПб., 1998; *Горяинов А. П.* Славяноведы — жертвы репрессий 1920—1940 гг. Некоторые неизвестные страницы из истории советской науки / А. П. Горяинов // Советское славяноведение. 1990. № 2; *Ён жа.* Трагические страницы биографии В. И. Пичеты в свете одной стенограммы 1928 года // Славяноведение. 2002. № 1; *Юфе, Э.* Заслужаны прафесар Беларусі / Э. Юфе // Спадчына. 1990. № 3 і інш.
2. Архіў Упраўлення Федэральнай службы бяспекі Расійскай Федэрацыі па Санкт-Пецярбургу і Ленінградскай вобласці. Архіўная крымінальная справа № П-65245. Т. 9.
3. *Яноўскі, А. А.* Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт: усё было ўпершыню... / А. А. Яноўскі, А. Г. Зельскі // Бел. гіст. часоп. 2001. № 4; *Яноўскі, А. А.* Першы рэктар БДУ У. І. Пічэта — удзельнік Рыжскіх перагавораў / А. А. Яноўскі // Рыжскі мірны дагавор і лёсы народаў Усходняй Еўропы. Мн., 2001; *Ён жа.* М. В. Доўнар-Запольскі і У. І. Пічэта: з гісторыі ўзаемаадносін у перыяд працы ў БДУ // Трэці Міжнар. Доўнараўскія чытанні (Рэчыца, 14—15 верас. 2001 г.). Мн., 2002; *Яноўскі, А. А.* Узнаўленне гісторыі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта на грунце асабістых матэрыялаў яго кіраўнікоў / А. А. Яноўскі, А. Г. Зельскі // Архівы на шляху XXI стагоддзя: гісторыя, спадчына, сучаснасць. Мн., 2003 і інш.